

الگوی طراحی مسجد در معماری معاصر با تأکید بر مساجد شهر دزفول

چکیده

معماری اسلامی به‌مثابه یکی از بزرگ‌ترین مصادیق هنر اسلامی بوده و بیشترین نمود معماری اسلامی، در مساجد متجلی شده است. مسجد در دوران‌های مختلف همواره دچار تغییرات و تحولات گوناگون از نظر شکلی و فضایی شده و هر دوره تاریخی ویژگی‌های خاص خود را نمایان ساخته است. در دوران معاصر، کیفیت طراحی معماران، بر ساختار کالبدی و فضایی مسجد اثرگذار بوده و منجر به مطرح‌شدن مساجد نوگرا با شکل و خوانش جدیدی در فضای شهرهای اسلامی شده است. این پژوهش در تلاش است با بررسی ساختار مساجد تاریخی شهر دزفول به بازخوانی و بازتاب الگوها و ساختار مساجد سنتی در طراحی مساجد معاصر دست یابد. براساس مبانی تحقیق، روش مورد استفاده جهت انجام تحقیق از راهکارهای ترکیبی استفاده شده است. روش گردآوری اطلاعات، ترکیبی از مطالعات کتابخانه‌ای و مراجعه میدانی است. برای رسیدن به پرسش‌های پژوهش با استفاده از یک روش کمی و کیفی در مقایسه بین مساجد تاریخی شهر دزفول از نظر ساختاری و شکلی مورد استفاده قرار گرفته است. فرآیند استنتاج از سه مرحله تشکیل شده است: بررسی مساجد موجود در شهر دزفول، دسته‌بندی و انتخاب مساجد از نظر تاریخی، ساختاری و شکلی، طبقه‌بندی داده‌های کمی و تحلیل آن‌ها می‌باشد. سپس بنابر نتایج به‌دست آمده، الگوی طراحی مساجد شناسایی و تبیین شده است. براساس بررسی‌های انجام شده می‌توان با بهره‌گیری از آموخته‌های به‌دست آمده از تحلیل ساختاری مساجد تاریخی، کیفیت کالبدی و کارآمدی فضایی مساجد معاصر را ارتقا داد.

اهداف پژوهش:

۱. بازخوانی الگو و ساختار کالبدی و فضایی مساجد تاریخی شهر دزفول.
۲. ارتقاء کیفیت کالبدی و کارآمدی فضایی مساجد معاصر.

سوالات پژوهش:

۱. الگو و ساختار شکلی و فضایی مساجد تاریخی شهر دزفول در دوره‌های مختلف چگونه بود؟
۲. چگونه می‌توان در طراحی مساجد معاصر از الگوی مساجد تاریخی دزفول استفاده کرد؟

کلیدواژه‌ها: معماری اسلامی، دزفول، معماری سنتی، الگوهای طراحی، مساجد معاصر.

مقدمه

در گذشته در همهٔ آبادی‌ها و شهرهای کهن، شاخص‌ترین ساختمان، نیایشگاه‌ها بوده است (پیرنیا، ۱۳۸۷: ۲۵۰). مسجد به‌طور قطع از اصلی‌ترین بناهای مذهبی اسلام به‌شمار می‌رود، که والاترین کارکرد آن عبادت جمعی است (هیلن براند، ۱۳۸۷: ۳۱). مروری بر شهرهای تاریخی ایران نشان‌دهندهٔ آن است که بناهای مذهبی یکی از اساسی‌ترین عناصر بافت، ساخت و شکل شهرهای ایرانی در دوران اسلامی بوده‌اند. از این رو، مسجد را می‌توان به‌عنوان محوری‌ترین، کانونی‌ترین و ارزنده‌ترین عنصر کالبد متبلورکنندهٔ مدنیت جامعه اسلامی دانست (مهدی‌نژاد، مشایخی و بهرامی، ۱۳۹۳: ۴). بورکهارت نیز ساخت مساجد در شهرهای کهن را نمودی از گرایش مردم شهر با اسلام معرفی کرده و می‌گوید: «بعضی از شهرهای کهن هستند که با ایجاد کانون‌های دینی جدید در مراکز اجتماعی در آن‌ها مانند، مسجدها و... با کلیات که خود مستقلاً به شهری به‌شمار می‌آیند و در آن‌ها هم به‌طور طبیعی کانون‌های تازه‌ای رشد و نمو می‌کنند؛ اسلامی شده‌اند» (بورکهارت، ۱۳۶۵: ۱۹۳). بسیاری از فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی در مسجد روی می‌دهد. مساجد مکانی برای تجمعات مهم شهری در روزهای خاص، مراسم عمومی، دید و بازدیدها، انجام آیین‌های مذهبی و غیره می‌باشند (مهدی‌نژاد، مشایخی، ۱۳۸۹: ۷۶). هدف نهایی معماری مساجد تأمین عمیق‌ترین نوع وحدت زندگی و مفهوم جامعه و تمرکز آن است. در بیشتر شهرها، دارای پیشینهٔ تاریخی آثاری از مساجد دیده می‌شود که نشان‌دهندهٔ اهمیت مساجد در جوامع اسلامی می‌باشد.

تأثیر اندیشه‌ها و تفکرات مدرنیستی غرب بر فرهنگ و تمدن ایرانیان، فضاهای شهری ایران را به سمت محوریت عوامل فرعی سوق داده است و شهر اسلامی که با هویت‌ترین و شاخص‌ترین نشانه آن مسجد می‌باشد، جای خود را به شهر بی‌هویت می‌دهد که هر جزء خود را از اندیشه و فرهنگ دیگری وام می‌گیرد. به‌عبارتی می‌توان گفت عدم هم‌پیوندی در بافت، نداشتن دسترسی‌های مناسب و نبود تنوع‌های فضای در مساجد معاصر سبب آن شده، مساجد معاصر حتی با وجود معماری فاخر، اجتماع‌پذیر نباشند (سجادزاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۰). به‌نظر می‌رسد حضور کالبدی و تأثیرات معنوی مساجد معاصر، در کنار مساجد سنتی شهر، تأمل و بازبینی عمیقی می‌طلبد (حمزه‌نژاد، عربی، ۱۳۹۳: ۴۸).

کیفیت معماری مساجد و انتخاب طرح‌های معماری سنتی یا نوآوری از مسائل مورد توجه معماران است. تحولات اخیر در زمینه طراحی و ساخت مساجد و مراکز مذهبی؛ ضرورت بازشناسی معماری سنتی و شناسایی جریان‌های مؤثر بر تحولات معماری مساجد در دوره‌های مختلف تاریخی، پر رنگ می‌کند. این مقاله در صدد است با بازشناسی جریان‌های مؤثر بر معماری مساجد در دوران مختلف در شهر دزفول را شناسایی و سپس راهکاری در جهت طراحی مساجد معاصر ارائه کند.

الگو و ساختار شکلی و فضایی مساجد تاریخی شهر دزفول در دوره‌های مختلف چگونه بوده؟ و چگونه می‌توان در طراحی مساجد معاصر از آن‌ها استفاده کرد؟ براساس مبانی تحقیق، روش تحقیق، نمونه‌موردی با استفاده از راهکارهای ترکیبی برای این تحقیق انتخاب شده؛ روش گردآوری اطلاعات ترکیبی بوده و از مطالعات کتابخانه‌ای و مشاهدات میدانی بهره گرفته شده است.

نتیجه‌گیری

در نهایت می‌توان نتیجه گرفت، رویکردهایی در مسیر نوگرایی مساجد معاصر و در جهت بهره‌گیری از معماری سنتی موفق می‌باشد، که به اصول و مؤلفه‌های معماری سنتی اشراف داشته و با طراحی خلاقانه متناسب با نیازمندی‌های معاصر و ایجاد تغییرات و تحول ساختارمند در استفاده از مصالح جدید، تکنولوژی و ایجاد فضاهای مطلوب، کیفیت عناصر کالبدی و فضای مسجدرا ارتقاء دهند. در پژوهش پیش‌رو، مساجد سنتی و تاریخی شهر دزفول مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفت، تا بتوان براساس بازخوانی معماری گذشته مساجد در شهر دزفول الگویی برای مساجد معاصر معرفی شود. استفاده از شکل‌های بدیع و نوآوری باید به شکلی انجام پذیرد که این دگرگونی شکلی باعث ناخوانایی و دوری مردم از مساجد نگردد.

منابع و مأخذ:

- ایرجی، جواد. (۱۳۸۸). مدرنیته در مساجد معاصر. دو ماه‌نامه معمار، (۵۶): ۱۲۰-۱۲۴.
- بهزادفر، مصطفی. (۱۳۷۶). معماری مساجد و نمای شهر. مجموعه مقالات همایش معماری مسجد: گذشته، حال، آینده. جلد دوم.
- بوکهارت، تیتوس. (۱۳۶۵). هنر اسلامی زبان و بیان. ترجمه: دکتر غلامحسین معماریان و مسعود رجب‌نیا. تهران: انتشارات سروش.
- پیرنیا، محمدکریم. (۱۳۸۷). مساجد، مجموعه معماری ایران، دوره اسلامی. گردآورنده: یوسف کیانی. تهران: انتشارات سمت.
- حسینمردی، حمید و مروجی، نرگس. (۱۳۸۶). نگاهی به مساجد معاصر جهان. تهران: مجله آبادی.
- حمزه‌نژاد، مهدی و عربی، مانده. (۱۳۹۳). «بررسی اصالت اسلامی ایرانی در مساجد نوگرایی معاصر، مطالعه موردی: طرح مسجد چهار راه ولی عصر (عج)». فصلنامه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، شماره ۱۵، ۱.
- خاکی، غلامرضا. (۱۳۷۸). روش تحقیق با رویکرد پایان‌نامه‌نویسی. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی، مرکز تحقیقات علمی کشور؛ کانون فرهنگی، تهران: انتشارات درایت.
- سجادزاده، حسن؛ یوسفی، ماندانا و یوسفی، محمد. (۱۳۹۴). «ارزیابی مؤلفه‌های اجتماع‌پذیری در کیفیت‌بخشی به مساجد محلی ایران (نمونه موردی: مسجد چمن چوپانان، مسجد شالبافان، مسجد کولانچ شهر همدان)». فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی. ش ۱۰، ۴۷-۲۹.
- فلاح، محمدصادق. (۱۳۸۴). «نقش طرح کالبدی در حس مکان مسجد». فصلنامه هنرهای زیبایی، شماره ۲۲، ۲۰.
- گروت، لیندا و وانگ، دیوید. (۱۳۸۶). روش‌های تحقیق در معماری. ترجمه: علیرضا عینی‌فر. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- مهدی‌نژاد، محمدجواد و مشایخی، محمد. (۱۳۸۹). «بایسته‌های طرح مسجد بر مبنای کارکردهای فرهنگی-اجتماعی». فصلنامه آرمانشهر ۳(۵). ۶۵-۷۸.
- مهدی‌نژاد، محمدجواد؛ مشایخی، محمد و بهرامی، منیره. (۱۳۹۳). «الگوی طراحی مسجد در معماری معاصر». فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی. شماره ۵، ۱۹-۳.

ناری قمی، مسعود. (۱۳۸۹). «مطالعه‌ای معناشناختی در باب مفهوم درون‌گرایی در شهر اسلامی». هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی دانشگاه تهران، (۴۳): ۶۹-۸۲.

هوشیاری، محمدمهدی؛ پورنادری، حسین و فرشته‌نژاد، سید مرتضی. (۱۳۹۲). «گونه‌شناسی مسجد- مدرسه در معماری اسلامی ایران». دو فصلنامه مطالعات معماری ایران، ش ۳، ۵۴-۳۷.

هیلن براند، روبرت. (۱۳۸۷). معماری اسلامی. ترجمه: باقر آیت‌الله زاده شیرازی. تهران: روزنه.